

Michał Wasiucionek, cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, Academia Română, este preocupat de teoria rețelelor, patronaj, clientelism și comunitățile periferice din sud-estul Europei în secolul al XVII-lea, cu un interes aparte pentru țările române, Imperiul Otoman și spațiul polono-lituanian. A fost cercetător în cadrul proiectului european *Luxury, Fashion and Social Status in Early Modern South-Eastern Europe* (<http://luxfass.nec.ro>). A editat alături de Constanța Vintilă, Giulia Calvi, Măria Pakucs-Willcocks și Nicoleta Roman volumul *Lux, modă și alte bagatele politicești în Europa de Sud-Est, în secolele XVI-XIX*, publicat de Humanitas în 2021. *The Ottomans and Eastern Europe: Borders and Political Patronage in the Early Modern World* (Tauris, London – New York, 2019) are la bază teza de doctorat pe care Michał Wasiucionek a susținut-o la European University Institute din Florența.

MICHAŁ WASIUCIONEK

ÎN ALTA POARTĂ ȘI ȚĂRILE ROMÂNE

RIVALITĂȚI ȘI ALIANȚE
ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Traducere din engleză
de Lia Decei

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Seria „Societate & civilizație“
este coordonată de Constanța Vintilă.

Redactor: Mariana Pascaru
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Dragoș Dumitrescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

Michał Wasiucionek
*The Ottomans and Eastern Europe:
Borders and Political Patronage in the Early Modern World*
Copyright © Michał Wasiucionek 2019
This translation of *The Ottomans and Eastern Europe: Borders
and Political Patronage in the Early Modern World* is published
by arrangement with Bloomsbury Publishing Plc.

© HUMANITAS, 2024, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Wasiucionek, Michał
Înalta Poartă și țările române: rivalități și alianțe
în secolul al XVII-lea / Michał Wasiucionek; trad. din engleză
de Lia Decei. – București: Humanitas, 2024
Conține bibliografie
ISBN 978-973-50-8376-2
I. Decei, Lia (trad.)
94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

<i>Lista ilustrațiilor</i>	7
<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Notă referitoare la transliterare, toponime și nume proprii</i>	11
<i>Introducere</i>	15
Problema statului și atracția facționalismului	18
Patronaj, rețele și arene politice	28
Rezumatul cărții	35
1. PEISAJUL UMAN AL EUROPEI DE EST	
ÎN SECOLUL AL XVII-LEA	39
Conturarea Europei de Est în secolul al XVII-lea	40
Anatomia arenelor: Trei elite de la începutul epocii moderne și mediul lor politic	49
Ascensiunea facțiunii	63

PARTEA ÎNTÂI

MECANISMELE PATRONAJULUI TRANSFRONTALIER

2. CONSTRUIREA DE PUNȚI, CONSTRUIREA ÎNCREDERII	71
Rolul familiei	74
Solidarități etnice și regionale	94
Frați de arme	108
Adaptarea setului de instrumente	119
3. FLUXURI, SCHIMBURI ȘI CONVERSIUNI	121
Politică și armată	125
Forța puterii facționale: Fluxul resurselor economice	137
Informații, comunicare și manipulare	154
Scrisori și pepeni: Politețe și patronaj	162

4. PRIETENI ȘI DUȘMANI	169
Matei Basarab și Vasile Lupu	173
O facțiune dezbinată	186
Famiiliile Köprülü și Cantacuzino	201
5. ANEXAREA MOLDOVEI	211
Voievodat vs <i>beylerbeylik</i>	216
„O facțiune care nu poate pierde“ și înfrângerea ei:	
Jan Zamoyski și încercarea de anexare polono-lituaniană	
din 1595–1600	226
Regele și poetul: Eșecul lui Sobieski în Moldova	241
De ce au supraviețuit Moldova și Țara Românească?	252
6. E MAI BINE SĂ-I ALEGI PE OTOMANI?	257
<i>Note</i>	269
<i>Bibliografie</i>	329

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

HARTĂ

1 Hotarele dintre Imperiul Otoman, Uniunea Polono-Lituaniană și țările române la mijlocul secolului al XVII-lea	13
---	----

FIGURI

2.1 Monograma chirilică a voievodului Ștefan Tomșa II (1611–1615 și 1621–1623), inspirată stilistic de <i>tuğra</i> , monograma sultanului otoman (SJAN Iași, Mănăstirea Galata ii/4)	83
2.2 Rețeaua de patronaj albaneză la jumătatea secolului al XVII-lea	105
3.1 Valoarea haraciului plătit de Țara Românească (linie plină) și Moldova (linie punctată) între 1500 și 1828. După Bogdan Murgescu, <i>România și Europa: Acumularea</i> <i>decalajelor economice 1500–2010</i> (Iași, 2010), p. 33	141
3.2 Circulația și conversiunea resurselor în cadrul unui „ <i>iltizam</i> ascuns“ transfrontalier: un model teoretic	145
4.1 Polarizarea facțională a rețelelor de patronaj polono-moldovene între 1606 și 1616	193
6.1 Inscricțiunile în limba română și turco-osmană care decorează cișmeaua construită lângă Mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, 1766	256

TABEL

2.1 Domnitorii numiți de Köprülü Mehmet pașa în Moldova și Țara Românească (1656–1661)	104
---	-----

cele din alte părți, deși particularitățile din regiune însemnau că prăpastia dintre interesele factionale și chestiunile de supraviețuire a statului puneau Înalta Poartă, Uniunea Polono-Lituaniană și țările române într-un deosebit dezavantaj când se confruntau cu o provocare lansată de rivalii lor.

PEISAJUL UMAN AL EUROPEI DE EST ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

În secolul al XVII-lea, să călătorești de la Liov, important oraș comercial polono-lituanian, la Istanbul însemna nu numai să parcurgi distanțe lungi, pe drumuri proaste și foarte periculoase și în condiții meteorologice potrivnice, dar și să întâlnești un peisaj uman extrem de divers, cu o mulțime de limbi, credințe religioase și sisteme politice. Această diversitate, rezultatul unor influențe care convergeau din toată Europa și Asia de Vest, în același timp fragmenta și unea regiunea. Pe de o parte, această eterogenitate se vădea în lipsa unei *lingua franca* acceptate de toată lumea, care ar fi înlesnit schimbul între elitele disparate așa cum latina ori triada turco-osmană, persană și arabă o făcuseră în Europa de Vest, respectiv în Orientul Mijlociu. Lipsa unei limbi comune limita capacitatea elitelor locale de a comunica unele cu altele dincolo de hotarele culturale, dar asta nu excludea în nici un caz dialogul. Pe de altă parte, toate aceste numeroase frontiere și credințe care se intersectau puteau aduce împreună grupuri altminteri disparate. Deoarece granițele religioase nu corespundeau cu cele politice, în toate statele din Europa de Est existau consistente minorități religioase, ceea ce le obliga să dezvolte moduri de acomodare a diversității religioase în rândul supușilor, oferind în același timp un teren fertil pentru legăturile transfrontaliere.

Acestea și alte caracteristici ale peisajului sociopolitic din Europa de Est au avut un profund impact asupra opțiunilor

LIBRI

aflate la dispoziția mălților demnitari otomani, a nobililor polono-lituanieni și a boierilor moldo-valahi care încercau să-și extindă influența dincolo de limitele propriilor arene. Așadar, pentru a înțelege rolul patronajului transfrontalier în regiune, trebuie să avem în vedere mediul sociopolitic care a permis acestuia să apară și să prospere de-a lungul perioadei de început a epocii moderne. Acesta includea atât geopolitica pe scară largă, cât și structurile politice interne ale Imperiului Otoman, ale Uniunii Polono-Lituaniene și ale țărilor române. Deși fiecare prezenta particularități și dinamici interne proprii, împreună susțineau ascensiunea facțiunilor și dezvoltarea patronajului transfrontalier în regiune.

Fiecare dintre cele trei secțiuni din prezentul capitol abordează o altă fațetă-cheie a acestui mediu politic. Prima secțiune schițează ordinea geopolitică a regiunii și dezvoltarea anterioară secolului al XVII-lea. În acest fel, revine temporar la perspectiva axată pe stat pentru a oferi o imagine relativ concisă a peisajului politic în care au apărut și au înflorit relațiile patronajului transfrontalier. Apoi îmi deplasez atenția către structurile interne ale arenelor individuale, prezentând trăsăturile lor structurale și cultura politică a participanților. În cele din urmă, a treia secțiune a capitolului arată cum, în pofida extrem de diferitelor aranjamente instituționale, am reușit să identific o traiectorie comună în regiune, constând într-o putere regală tot mai slăbită și facțiuni în ascensiune bazate pe legături de patronaj, care au preluat tot mai mult controlul ca jucători politici cheie.

CONTURAREA EUROPEI DE EST ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Mare parte a ordinii politice din secolul al XVII-lea în Europa de Est își are originea în două evenimente semnificative de la jumătatea secolului al XIV-lea. În primul rând, dispariția Hoardei

de Aur ca putere hegemonică în stepa de la Marea Neagră a creat un vacuum de putere, care a permis expansiunea puterilor vecine și apariția unor noi state locale. În al doilea rând, faptul că otomanii ajung la statutul de putere regională și, după aceea, globală a unificat Europa de Sud-Est sub stindardul sultanilor. Sub influența acestor două presiuni, în secolul al XVI-lea a prins contur harta politică a regiunii, care se va păstra astfel până la începutul epocii moderne.

Descreșterea puterii Hoardei de Aur, pricinuită de declinul economic, criza demografică și luptele dinastice, a dus la destrămarea și divizarea în mici hanate care concureau pentru dominația în regiune.¹ Criza internă a lăsat cale liberă unor noi concurenți care căutau să beneficieze de pe urma dezmembreării imperiului. În lupta pentru moștenirea Hoardei de Aur, Polonia, Lituania, Cnezatul Moscovei, Ungaria și otomanii au apărut inițial ca pretendenți importanți.² La sfârșitul secolului al XVI-lea însă, cucerirea Ungariei de către otomani (1526–1541) și unirea Poloniei cu Lituania au redus acest număr la trei puteri de prim rang: Uniunea Polono-Lituaniană, Înalta Poartă și Cnezatul Moscovei. Cel din urmă va ieși victorios din lupta pentru Europa de Est în secolele XVIII–XIX, dar până la domnia lui Petru cel Mare (1682–1725), influența sa pe coasta Mării Negre a fost destul de restrânsă. Localizate în nordul îndepărtat al regiunii și precaute în privința puterii otomane, elitele moscovite au urmat o strategie de limitare mai degrabă decât de expansiune, bazându-se pe o serie de linii fortificate ridicate de-a lungul hotarelor stepei împotriva raidurilor tătarilor.³ Așadar, în cursul secolului al XVII-lea, lupta pentru controlul teritoriilor dintre Munții Carpați și stepa de la Marea Neagră s-a desfășurat între Uniunea Polono-Lituaniană și Înalta Poartă.

Expansiunea polonă – și mai târziu polono-lituaniană – către Marea Neagră a început în anii 1340, când regele Cazimir cel Mare (1333–1370) și-a îndreptat atenția către Halici și Podolia, pământurile din sud-vestul Ruteniei, intrând în competiție cu conducătorii lituanieni și maghiari.⁴ Conflictul cu Marele Ducat al Lituaniei s-a încheiat prin crearea unei uniuni dinastice sub conducerea Jagiellonilor (1386), care în 1569 a evoluat într-o monarhie mixtă, cunoscută sub numele de Uniunea Polono-Lituaniană. Aceste evenimente nu numai că au sporit influența politică polono-lituaniană, dar în același timp au deschis calea pentru colonizarea unor pământuri fertile și au plasat importante orașe Liov și Camenița – centre ale comerțului orientat – sub autoritatea regală. Acest proces s-a încheiat în 1569, când voievodatele ucrainene Volinia, Kiev și Braclaw au fost transferate de sub autoritatea lituaniană sub cea a Coroanei Polone. De atunci înainte, cea din urmă și-a asumat întreaga responsabilitate pentru politica Uniunii Polono-Lituaniene în sud-est, în timp ce Marele Ducat s-a concentrat asupra relațiilor diplomatice cu Cnezatul Moscovei.

Consolidarea guvernării Poloniei în sud-vestul Ruteniei a creat ample oportunități, dar în același timp a însemnat noi provocări. Vastele și puțin populatele teritorii ale Ucrainei constituiau un teren predilect de vânare a robilor care alimenta economia bazată pe raiduri a Hanatului Crimeii. Singurul vestigiu al Hoardei de Aur care supraviețuia la jumătatea secolului al XVI-lea, hanatul fusese creat în anii 1420 de dinastia ghiraizilor, descendenți ai lui Genghis Han, și, în cursul anilor 1470, devenise un satelit al Imperiului Otoman.⁵ Datorită credinței sunnite, prestigioasei descendențe din Genghis Han și resurselor militare pe care le aveau, haniii se bucurau în cadrul întinsei lumi otomane de o poziție aparte, cu mult superioară celei a conducătorilor Moldovei, Țării Românești și chiar ai Transilvaniei. Relațiile dintre hani și Înalta Poartă nu erau

întotdeauna cordiale, căci elitele tătare erau adesea iritate de amestecul otomanilor și încercau să ducă o politică independentă în regiune.⁶ Cu toate acestea, asocierea cu Poarta furniza foarte necesara protecție împotriva mult mai puternicilor vecini creștini ai hanatului în schimbul participării tătarilor la campaniile otomane.⁷ Această relație simbiotică încuraja de asemenea dezvoltarea economiei bazate pe raiduri a Crimeii, susținută de expedițiile de prindere de robi în teritoriile polono-lituaniene și ale Cnezatului Moscovei. În secolul al XVII-lea, când, în urma eforturilor de colonizare a Ucrainei, frontiera a fost împinsă spre sud-est, raidurile s-au intensificat și regiunea Mării Negre a devenit una dintre principalele surse de robi vânduți pe piața otomană.⁸ Dimensiunea acestui negoț este dificil de determinat, însă estimările sugerează că se ridica la peste două milioane de oameni – o cifră comparabilă cu aceea a *Middle Passage* din Oceanul Atlantic.⁹ Raidurile tătarilor pentru prinderea robilor au constituit o sursă permanentă de tensiune în relațiile polono-otomane în cursul secolului al XVII-lea, iar intervențiile diplomatice la Istanbul au avut un impact neînsemnat. Astfel, pentru a evita incursiunile de anvergură, monarhii polonezi au recurs la „daruri“, oferite anual hanului; cu toate acestea, raidurile de mici proporții au continuat neabătute și sectoare întregi ale economiei se bazau pe ciclul alcătuit de raidurile pentru prinderea robilor și acțiunile de răscumpărare a captivilor.¹⁰

Tătarii din Crimeea nu erau singurii care trăiau din economia de jaf. Ca urmare a mării întinderi a frontierei și a populației risipite, controlul regal asupra stepei polono-lituaniene era în mare măsură nominal, regiunea constituind un adevărat rai pentru cei care doreau să scape de autoritatea funcționarilor de stat și a nobililor proprietari de pământ. Această populație mobilă a început să se reunească pentru a se autoapăra, devenind treptat o organizație vag militară a cazacilor, cunoscută sub numele de Siciul Zaporojean, orânduită ca o frăție politico-militară comandată de ofițeri aleși. Pe măsură ce numărul cazacilor și competența lor militară au

crescut, ei au început să lanseze propriile raiduri împotriva Ha-natului Crimeii și teritoriilor otomane de-a lungul coastei Mării Negre, ajungând să jefuiască până și suburbiile Istanbulului.¹¹

Autoritățile polono-lituaniene nu au reușit niciodată să dez-volte o politică coerentă împotriva cazacilor și oscilau între to-leranță și represiune. Pe de o parte, Siciul constituia o sursă de forță de luptă capabilă și ieftină, iar sistemul Registrului caza-cilor, creat în anii 1570, avea drept scop să-i pună pe aceștia în registrul de leafă al regelui. Totuși, numărul cazacilor înregis-trăți nu era decât o parte a celor care clamau un asemenea statut. Recrutarea ad-hoc pentru campaniile militare nu a făcut decât să-i irite pe cazaci, ale căror servicii în slujba Uniunii Polono-Lituaniene nu s-au concretizat în privilegiile la care râvneau. În același timp, existau mari presiuni pentru a su-prima cu totul Siciul Zaporojean. Ravagiile provocate de raidu-rile cazacilor împotriva otomanilor și teritoriilor din Crimeea riscau să declanșeze un adevărat război împotriva Porții – o perspectivă pe care nobilimea încerca să o evite cu orice preț. În plus, elitele polono-lituaniene îi disprețuiau pe cazaci, pe care îi considerau o gloată de șerbi fugari care amenințau ordi-nea socială stabilită. Eșecul de a satisface cererile cazacilor a dus la o serie de revolte și represiuni, care au culminat cu Marea Răscoală din 1648. Condușă de Bogdan Hmelnițki, răscoala a paralizat Uniunea Polono-Lituaniană și a declanșat o serie de războaie care au continuat până la sfârșitul secolului al XVII-lea, atrăgând toate statele din Europa de Est în ceea ce Brian Davies a numit pe bună dreptate „încurcătura ucraineană”¹².

Mai departe spre vest, expansiunea poloneză în sud-vestul Ruteniei a pus Coroana în contact cu Moldova și Țara Româ-nească, care apăruseră în prima jumătate a secolului al XIV-lea de-a lungul versanților de est și de sud ai Munților Carpați. Deși circumstanțele formării lor constituie încă prilej de aprinse dezbateri academice, putem presupune că principalul impuls a venit din declinul autorității Hoardei de Aur în regiune, ceea ce a deschis calea pentru emigrația unor elite ortodoxe și vor-bitoare de limbă română din Transilvania supusă Ungariei. În cele din urmă, pe versanții arcului carpatic au apărut două

nuclee, care treptat s-au extins, supunând în același timp cen-trele rivale. Deși majoritatea specialiștilor români cred că pro-cesul formării statelor teritoriale a luat sfârșit în secolul al XIV-lea, Marian Coman a demonstrat recent că procesul era departe de a se fi terminat. În schimb, autoritatea voievozilor era limitată din punct de vedere politic și geografic, iar auto-ritatea pe care o exercitau depindea de legăturile de patronaj mai degrabă decât de structurile administrative.¹³ Abia în se-colul al XVI-lea, sub influența otomană, s-a încheiat procesul de consolidare și voievozii au reușit să coopteze elitele locale.

De la apariția lor în peisajul Europei de Est, Moldova și Țara Românească au fost înconjurate de vecini mult mai pu-ternici. În timp ce în Țara Românească interacțiunile cu Co-roana Polonă erau incidentale și de scurtă durată, voievozii din Moldova au stabilit o legătură durabilă cu vecinul din nord, declarându-se de la început vasali ai Poloniei. Această decizie nu numai că reflecta legăturile Moldovei cu sud-vestul Rute-niei, dar în același timp avea drept scop să folosească Coroana ca o contrapondere la intruziunea ungară.¹⁴ În 1387, voievodul Petru I s-a înfățișat înaintea regelui și a depus jurământ să-i ofere ajutor și sfat; succesorii lui au reînnoit legătura de va-salitate în cursul secolului al XV-lea.¹⁵ Suzeranitatea polonă nu era deosebit de apăsătoare, iar voievozii își puteau în gene-ral urmări obiectivele după cum socoteau de cuviință.¹⁶ Totuși, în a doua jumătate a secolului, expansiunea otomană a început să erodeze influența Coroanei în principat. Legătura de vasa-litate a fost reînnoită ultima dată în 1485, iar în anii următori relația a dispărut aproape complet.¹⁷ O încercare de a aduce Moldova înapoi, întreprinsă de regele Ioan Albert în 1497, s-a încheiat cu un dezastru militar, punând capăt efectiv statu-tului principatului de vasal al Poloniei. Cu toate acestea, con-ducătorii poloni nu au renunțat niciodată la drepturile lor, încercând să-și exercite influența în Moldova și lăsând des-chisă posibilitatea de a-și reafirma pretențiile în circumstanțe mai favorabile.¹⁸

În timp ce Hoarda de Aur intra într-o perioadă de declin, o altă putere musulmană își începea ascensiunea. Porniți dintr-un mic *beylik* din nord-vestul Anatoliei, otomanii au reușit să cucerească un cap de pod în Europa pe la 1354 și l-au folosit ca pe o trambulină pentru expansiunea în Balcani. Neîntâmpinând nici un oponent redutabil în regiune, au devenit rapid o forță dominantă și, odată cu supunerea țaratelor bulgare de la Târnovo și Vidin, au ajuns în imediata vecinătate a teritoriului Țării Românești. Din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea până în anii 1460, principatul a intrat încetul cu încetul pe orbita otomană, iar domnitorii săi au început să plătească tribut Porții.¹⁹ Voievozii Moldovei le-au călcat pe urme. În 1456 Petru Aron (1455–1457) a cedat ultimatumului dat de sultanul Mahomed II și a fost de acord să plătească tribut (*haraç*) către vistieria sultanului.²⁰ În timpul succesorului lui Mahomed, Baiazid II (1481–1512), otomanii și-au consolidat poziția în regiune, cucerind nodurile comerciale Akkerman (Cetatea Albă) și Kiliye (Chilia) și transformând efectiv Marea Neagră într-un „lac otoman”²¹. Mai mult decât atât, dispariția Regatului Ungariei (1526–1541) a însemnat îndepărtarea unei potențiale contraponderi la puterea în creștere a Porții. Astfel, în 1538 o campanie de pedepsire a Moldovei condusă de sultanul Soliman a dus la anexarea regiunii Bugeacului, stabilind controlul otoman asupra țărilor române.²²

Suzeranitatea otomană s-a dovedit mai intruzivă decât relația relativ ușoară a Moldovei cu Coroana Polonă. În noul lor rol de tributari otomanilor, domnii Moldovei și Țării Românești erau obligați să plătească haraci și să îndeplinească mai multe îndatoriri militare și politice.²³ Inițial, aceste obligații nu erau deosebit de împovăraătoare, dar odată cu trecerea timpului relațiile dintre țările române și Înalta Poartă au înclinat în mod categoric în favoarea celei din urmă. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, suma tributului plătit de voievozi a explodat,

aducându-i în pragul ruinei și incitând la o răscoală generală împotriva otomanilor.²⁴ Poarta s-a implicat tot mai mult în problemele legate de succesiune în principate din cauza, în mare parte, a competiției pentru tron și a conflictelor facționale din interiorul principatelor.²⁵ Constanta amenințare reprezentată de prezența numeroșilor pretendenți în capitala imperială îi forța pe domnitori să mențină la Înalta Poartă agenți proprii (capuchehaiale), responsabili cu supravegherea problemelor de zi cu zi și contracararea potențialilor competitori.²⁶

Dezbaterea referitoare la relația dintre Înalta Poartă și țările române s-a concentrat pe statutul juridic al celor din urmă. O controversă deosebit de aprinsă a suscitat și existența capitulațiilor (*ahdname*), care – potrivit unora – dovedește că otomanii au recunoscut statutul autonom al Moldovei și Țării Românești.²⁷ Voi prezenta detaliile acestei dezbateri în următoarele capitole, dar pot spune acum că această „căutare a capitulațiilor” a dat puține roade. În schimb, așa cum nota Viorel Panaite, se pare că otomanii și-au exercitat suzeranitatea conform practicilor cutumiare și au considerat principatele române o parte integrală a „țărilor bine păzite”, iar pe voievozi ca pe colectori de dări (*haraçgüzar*) numiți de sultan.²⁸

De-a lungul țărmului Mării Negre și în țările române, Poarta a urmărit o strategie defensivă care contrazicea imaginea de regim bazat pe cucerire și expansiune. În urma ocupării coloniilor Genovei și Venetiei, care le-a oferit control deplin pe mare, otomanii nu au încercat să se extindă mai departe, în stepă.²⁹ Nimic surprinzător – teritoriul slab populat nu constituia o țintă atractivă. Printre soldații otomani, campaniile din nord nu erau deloc populare, căci condițiile aspre și frigul nu erau compensate de perspectiva prăzii.³⁰ Nemulțumirea ienicerilor obligați să participe la campania lui Osman II împotriva Uniunii Polono-Lituaniene în 1621 a fost unul dintre factorii care au dus la rebeliunea și regicidul din anul următor.³¹ Așadar, Poarta a fost mulțumită să mențină un hotar fortificat care să păzească intrarea în Marea Neagră, lăsând stepa la dispoziția hanilor Crimeii. Abia în a

doar jumătate a secolului al XVII-lea otomanii, descumpăniți de puterea în creștere a Cnezatului Moscovei, au adoptat o politică mai agresivă în regiune.

Pentru a-și apăra posesiunile în regiune, Poarta s-a bazat pe familia Ghirai și pe guvernatorii celor două provincii (*eyalet-uri*) stabilite în Kefe (Caffa) și Özü, sau Oceakov (azi orașul Ocahiv, în Ucraina). Cea din urmă, formată la sfârșitul secolului al XVI-lea, cuprindea teritoriul de la Delta Dunării până la gurile râului Bug în nord și funcționa drept linie defensivă împotriva raidurilor cazacilor. Deși fortăreața eponimă era centrul administrativ oficial al provinciei, puțini înalți demnitari otomani doreau să locuiască atât de departe, așa că, în schimb, stăteau la Silistra, dincolo de fluviu și vizavi de Țara Românească. Din acest loc avantajos, nu numai că au apărat regiunea împotriva cazacilor, dar în același timp i-au supravegheat pe domnii moldoveni și valahi.³²

La sfârșitul secolului al XVI-lea, Înalta Poartă a stabilit un sistem administrativ și militar relativ coerent și eficient, care îi permitea să-și mențină dominația în regiunea Mării Negre și a țărilor române. Acest control nu era însă necontestat, ducând la o serie de conflicte și războaie cu Uniunea Polono-Lituaniană. Tensiunile existente, produse de economia bazată pe raiduri a stepei și de revendicările concurente ale țărilor române, erau exacerbate de faptul că în mai multe ocazii în secolul al XVII-lea voievozii Moldovei au acționat simultan ca tributari otomanilor și vasali ai polonilor.³³ Chiar și în perioadele de pace între Poartă și Uniunea Polono-Lituaniană disputa în legătură cu statutul țărilor române fierbea în adânc. În același timp, aceleași tensiuni le puteau da putere unor actanți mai mici, oferindu-le posibilități de a jongla cu loialitatea și de a face apel la un aliat mai puternic în vremuri dificile.

ANATOMIA ARENELOR: TREI ELITE DE LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE ȘI MEDIUL LOR POLITIC

IMPERIUL OTOMAN

Pentru mulți istorici contemporani și moderni, Imperiul Otoman era statul cu despotism total, cu instituții destinate războiului și cuceririi. Pentru nobilii polono-lituanieni, care își păstrau cu grijă prețioasele libertăți și nu voiau să le împartă cu nimeni, imperiul clădit în jurul „casei“ extinse a sultanului și administrat de robii lui părea un fel de antiteză a unui sistem politic ideal, întruchipat de Uniunea Polono-Lituaniană. Acest sentiment domină descrierea făcută de Krzysztof Zbaraski, ambasadorul polono-lituanian la Înalta Poartă în 1622–1623:

Există – așa cum au fost întotdeauna – numai două stări în Turcia, deși ele includ mai multe ranguri și categorii. Prima [stare] este conducătorul însuși; cealaltă sunt robii săi. Conducătorului îi aparține *absolutum dominium* și el este, precum un zeu pe pământ, sursa tuturor lucrurilor fericite și nefericite care se petrec în această țară.³⁴

Deși dominantă mult timp în istoriografie, viziunea asupra Imperiului Otoman ca despotism total s-a modificat radical în ultimele decenii. Cea mai importantă schimbare în această privință a fost adusă de respingerea paradigmei declinului, care vedea domnia sultanului Soliman (1520–1566) ca pe o culme a puterii otomane, urmată de un declin prelungit, ce a retrogradat altădată puternicul imperiu la statutul de „bolnavul Europei“.³⁵ În contrast cu această teorie, cercetările academice recente au reevaluat secolele XVII–XVIII, considerându-le nu ca pe o spirală descendentă, ci mai degrabă ca pe o perioadă de criză și adaptare care a permis imperiului să supraviețuiască. Această tendință este pe deplin reflectată în noțiunea lui Baki Tezcan de „al Doilea Imperiu Otoman“, care prezenta statul sau sistemul guvernamental „postclasic“ nu ca pe o umbră a